

Ταξιδιωτικά κείμενα

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τα βασικά μοτίβα της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας.
- ❖ Να κατανοήσουν ότι το ταξίδι παρέχει τη δυνατότητα να γνωρίσουμε τον τόπο μας αλλά και άλλες χώρες.
- ❖ Να γνωρίσουν νοοτροπίες και χαρακτηριστικά άλλων τόπων, ώστε να αποδεχτούν τον πλουραλιστικό και πολυεθνικό χαρακτήρα των σύγχρονων κοινωνιών.
- ❖ Να δουν την εικόνα της χώρας μας με τη ματιά ενός ξένου επισκέπτη.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο διδάσκων μπορεί να εργαστεί εναλλακτικά στην παρούσα ενότητα εξετάζοντας, για παράδειγμα, συνδυαστικά τα κείμενα του Κ. Ουράνη και της Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ ως δείγματα ενός παλαιότερου και ενός πρόσφατου οδοιπορικού, και να επισημάνει τις διαφορές στον τρόπο προσέγγισης των τόπων που περιγράφονται. Μπορεί, επίσης, να ξεκινήσει ή να ολοκληρώσει τη διδασκαλία των κειμένων με την προβολή ενός τηλεοπτικού οδοιπορικού ή με την ακρόαση μιας σχετικής ραδιοφωνικής εκπομπής.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα προτεινόμενα παράλληλα κείμενα καλό είναι να συγκριθούν με περιστατικά και χαρακτήρες που περιγράφονται στα ανθολογημένα κείμενα. Μπορεί να αξιοποιηθούν από το διδάσκοντα για να επισημάνουν οι μαθητές είτε τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο είτε τις διαφορές. Έτσι, το υποδεικνυόμενο οδοιπορικό για τις Ινδίες προσφέρεται για να επισημανθούν οι πολλαπλές θεάσεις του ινδικού πολιτισμού, ενώ το μορφικά παραδοσιακό ποίημα του Ι. Πολέμη έρχεται σε αντίστιξη με το νεωτερικό ποίημα του Ν. Βαλαωρίτη.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Ολοκληρώνοντας ορισμένα κείμενα της ενότητας αυτής ή σε κάποιο άλλο στάδιο επεξεργασίας της ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει εργασίες που να αφορούν την καταγραφή των προσωπικών εμπειριών των μαθητών από ταξίδια που πραγματοποίησαν οι ίδιοι σε περιοχές της Ελλάδας ή του εξωτερικού, τη συγκέντρωση και παρουσίαση ταξιδιωτικών οδηγιών για διάφορα μέρη της Ελλάδας και του εξωτερικού, ή ακόμα τη συγκέντρωση και έκθεση φωτογραφικού υλικού που να αφορά μια περιοχή, μια πόλη ή μια χώρα.

Νάνος Βαλαωρίτης

Με πλοίο

Πηγή

Νάνος Βαλαωρίτης, «Με πλοίο», *Το Δέντρο*, τχ. 31-32 (καλοκαίρι 1987, αφιέρωμα «Γραφές της περιπλάνησης»), σ. 54-55.

Στόχοι

- ❖ Να «εμβαιπιστούν» στην ευφρόσυνη ατμόσφαιρα του ποιήματος και να βιώσουν τα αισθήματα χαράς, αναμονής και ονειροπόλησης, που νιώθει και εκφράζει ο ποιητής κατά τη διάρκεια του θαλασσινού ταξιδιού του.
- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε δημιουργική επαφή με ένα έργο από τη σύγχρονη ποιητική παραγωγή και να κατανοήσουν τα μοντερνιστικά στοιχεία της μορφής και του περιεχομένου του.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Το ταξίδι ως εμπειρία, περιπέτεια, χαρά, γνώση.
- ❖ Το ταξίδι ως πηγή λογοτεχνικής έμπνευσης.
- ❖ Οι δυνατότητες διασκέδασης που προσφέρουν τα σύγχρονα μεγάλα πλοία στους επιβάτες τους και η ψυχική διάθεση των ταξιδιωτών.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το ποίημα «Με πλοίο» είναι ποίημα ποιητικής, αποκαλύπτει δηλαδή στον αναγνώστη τη διαδικασία παραγωγής του. Ο ποιητής περιγράφει τι πρόκειται να ζήσει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και δηλώνει την πρόθεσή του να χρησιμοποιήσει τις εμπειρίες του για να γράψει ένα λογοτεχνικό κείμενο, ενέργεια την οποία έχει ήδη πραγματοποιήσει με τη γραφή του συγκεκριμένου ποιήματος. Αποκαλύπτει επιπλέον το ποίημα την αυτοβιογραφική αφετηρία του, αφού είναι γνωστό ότι ο Ν. Βαλαωρίτης έχει διασχίσει πολλές φορές τον Ατλαντικό ωκεανό, ταξιδεύοντας ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αμερική, όπου κατά καιρούς έζησε και εργάστηκε.

Ο Ν. Βαλαωρίτης είναι επηρεασμένος από το ρεύμα του υπερρεαλισμού, στο οποίο εξάλλου θήτευσε. Η ποίησή του είναι βιωματική και δέχεται επιρροές τόσο από το μοντερνισμό των μπίνικ Αμερικανών συγγραφέων όσο και από τον υπερρεαλισμό του Αντρέ Μπρετόν, στην ομάδα του οποίου ανήκε. Οι υπερρεαλιστικές καταβολές του είναι ευδιάκριτες στη μορφή του ποιήματος, η οποία χαρακτηρίζεται από απουσία μέτρου, τυπικής στιχουργικής, ομοιοκαταληξίας, στίξης κ.λπ., καθώς και από τη χρήση καθημερινού λεξιλογίου, πεζολογικού στίχου κ.λπ.

Ως προς το περιεχόμενο αξίζει να σχολιαστούν η έννοια του ταξιδιού και η εικόνα του πλοίου, που συμβολίζουν το ίδιο το υπερρεαλιστικό κίνημα. Ανάλογος συμβολισμός υπάρχει στο ποίημα του Α. Εμπειρικού «Στροφές στροφάλων» (από την *Ενδοχώρα*), του Ν. Εγγο-

νόπουλου «Ο Ατλαντικός» (από τη συλλογή *Ποιήματα Β'*), του Οδ. Ελύτη «Το τρελοβάπορο» (από τη συλλογή *Ο ήλιος ο ηλιότορας*). Άλλα υπερρεαλιστικά στοιχεία του περιεχομένου είναι η σύζευξη του πραγματικού με το φανταστικό («διάσελα»-«κοιλιάδες», «φάλαινες»-«δελφίνια»), οι ανοίκειες εικόνες («να κρεμαστώ σαν πίθηκος από τα κατάρτια»), η χαρούμενη και σχεδόν παιδική διάθεση, η αισιοδοξία, η τόλμη και, τέλος, ο ειρωνικός τόνος προς καθετί το συμβατικό, όπως η επαφή με τους εκδότες και η έκδοση έργων.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις

1. Να εντοπίσουν οι μαθητές τις μεταφορές που υπάρχουν στο ποίημα.
2. Να σκεφτούν τι άλλο μπορεί να κάνει ένας ταξιδιώτης μέσα στο πλοίο για να περάσει ευχάριστα.
3. Το ερωτικό στοιχείο είναι συνυφασμένο με το ταξίδι. Να εντοπιστούν τα σημεία όπου ο ποιητής χρησιμοποιεί το στοιχείο αυτό.

Παράλληλο κείμενο

Να διακρίνουν τις διαφορές στη μορφή, στο περιεχόμενο και στη διάθεση που παρουσιάζει το παρακάτω παραδοσιακό ποίημα του Ι. Πολέμη σε σύγκριση με αυτό του Ν. Βαλαωρίτη.

ΚΑΡΑΒΙ ΑΝΟΙΓΕΙ ΠΑΝΙΑ

*Καράβι ανοίγει πανιά, την άγκυρα σηκώνει,
καραβοκύρης στέκεται κρατώντας το τιμόνι.
Καράβι, στα ταξίδια σου θα 'βρεις λιμάνια χίλια,
θ' ακούσεις καλώς όρισες από χιλιάδες χείλια.*

*Μην τα πιστέψεις, άπιαστες ευχές που αγέρας παίρνει
και τις σκορπά στο δρόμο του και δεν τις ξαναφέρει.
Το μόνο καλώς όρισες τη μόνη ευχή που πιάνει
θα την ακούσεις στο φτωχό του τόπου σου λιμάνι.*

Βιβλιογραφία

- Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη, ... δεν άνθησαν ματαίως. *Ανθολογία υπερρεαλισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1980³.
- Η ελληνική ποίηση, τόμ. 5, επιμέλεια Αλέξανδρος Αργυρίου, Σοκόλης, Αθήνα 1990, σ. 94-103.
- Πόρφυρας, τχ.107 (Απρίλιος-Ιούνιος 2003).
- Το Σήμα, τχ. 14 (Δεκέμβριος 1976).

Κώστας Ουράνης

Το θέλγητρο της Ανδαλουσίας

Πηγή

Κώστας Ουράνης, *Ταξίδια: Ισπανία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., σ. 111-117 (αποσπάσματα).

Στόχοι

- ❖ Η γνωριμία των μαθητών με ξένους τόπους (χώρες, περιοχές ή πόλεις με ιδιαίτερα φυσικά, κοινωνικά ή ιστορικά γνωρίσματα).
- ❖ Να βρεθούν τα γνωρίσματα του χαρακτήρα των ανθρώπων και να συσχετιστούν με τον τόπο κατοικίας τους.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Οι ιδιαίτερες φυσικές καλλονές και τα ανθρώπινα δημιουργήματα ως ξεχωριστά γνωρίσματα κάθε τόπου.
- ❖ Ο διαφορετικός τρόπος ζωής, τα έθιμα, οι συνήθειες, οι ιδιότυπες σχέσεις κάθε περιοχής.
- ❖ Το ταξίδι ως απόλαυση, γνώση, εμπειρία.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το ταξιδιωτικό κείμενο του Κ. Ουράνη αποτελεί αφορμή γνωριμίας των μαθητών με ξένους τόπους και με άγνωστους τρόπους ζωής, καθώς και προβληματισμού πάνω στο διαφορετικό τρόπο σκέψης των ανθρώπων. Ο Κ. Ουράνης μας μεταφέρει στη μαγεία του άγνωστου και του ονειρικού, όπως τα βιώνει ο ταξιδιώτης στην πρώτη επαφή του με τον ξένο τόπο, εξιδανικεύοντας πρόσωπα και πράγματα, μια και η ματιά του πέφτει κυρίως στη γοητευτική διάστασή τους.

Ωστόσο, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, παρά τον υπερβολικό θαυμασμό, η όλη εικόνα που μας δίνει έχει αληθοφάνεια και είναι αρκετά πειστική, διότι η σύνθεσή της στηρίζεται σε ιστορικά γεγονότα, στην κοινωνική πραγματικότητα και στην αναπαράσταση ενός υπαρκτού, αν και ωραιοποιημένου, χώρου.

Χάρη στο λογοτεχνικό τρόπο προσέγγισης του χώρου αυτού ο μαθητής θα αποκομίσει δύο οφέλη: α) την ψυχική συμμετοχή στο συγκεκριμένο ταξίδι και την επιθυμία να το πραγματοποιήσει και ο ίδιος, και β) τη βίωση της έννοιας του ταξιδιού ως απόλαυσης και ως πρόκλησης για εμπειρίες, γνώσεις και συγκινήσεις.

Παράλληλα κείμενα

Να διαβάσουν οι μαθητές από το ταξιδιωτικό βιβλίο του Κ. Ουράνη *Ταξίδια: Ισπανία* και άλλα κεφάλαια για ταξίδια του σε διάφορες άλλες περιοχές της όμορφης αυτής χώρας· επίσης, το βιβλίο του *Ταξίδια: Ιταλία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ. Κι ακόμα, το βιβλίο του Κώστα Τσιρόπουλου, *Ισπανική σπουδή* (Δ' Ανδαλουσία, κατηγορία του υπαρξιακού κάλλους), σ. 71-93.

Διαθεματική εργασία

Να βρουν οι μαθητές μέσα από το κείμενο χαρακτηριστικά παραδοσιακά στοιχεία από τη ζωή των Ισπανών (καστανιέτες, ταυρομαχίες κ.λπ.) και να προσπαθήσουν να εξηγήσουν τη λειτουργία τους.

Βιβλιογραφία - Δισκογραφία

Για τον Κ. Ουράνη βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού *Νέα Εστία*, τόμ. 54, τχ. 632 (1953).

Ενδιαφέρον είναι το ταξιδιωτικό βιβλίο *Ευρώπη, δώδεκα κεφάλαια λυρικής γεωγραφίας* του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Αστήρ, Αθήνα 1953, όπου η προσέγγιση των χωρών τις οποίες επισκέπτεται συνδυάζεται, σε μεγάλο βαθμό, με τα μνημεία και τους θησαυρούς της τέχνης που διαθέτουν.

Μελοποιημένα ποιήματα του Φ. Λόρκα υπάρχουν στους δίσκους του Χρήστου Λεοντή, σε απόδοση Λ. Παπαδόπουλου, *Αχ... έρωτα*, και του Μ. Θεοδωράκη, σε ελεύθερη απόδοση Οδ. Ελύτη, *Επτά τραγούδια από το Romancero Gitano του Federico Garcia Lorca*.

Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ

Οδοιπορικό στην Ινδία

Πηγή

Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, «Οδοιπορικό στην Ινδία. Νέο Δελχί-Μπενάρες» (αποσπάσματα), *Το Δέντρο*, τχ. 31-32 (Καλοκαίρι 1987, αφιέρωμα «Γραφές της περιπλάνησης»), σ. 67-70. (Το *Οδοιπορικό* εκδόθηκε αυτοτελώς το 1996, αλλά εδώ προτιμήθηκε το κείμενο της πρώτης δημοσίευσης ως εγκυρότερο, διότι δεν έχει τα τυπογραφικά λάθη της αυτοτελούς έκδοσης.)

Στόχος

Να κατανοήσουν οι μαθητές ότι το ταξίδι παρέχει τη δυνατότητα να διευρύνουμε την εμπειρία μας, γνωρίζοντας άλλους τόπους και πολιτισμούς.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ινδία: ανθρωπογεωγραφία, θρησκεία, ιδιαιτερότητες.
- ❖ Ταξιδιωτικοί οδηγοί: χαρακτηριστικά και χρησιμότητά τους.
- ❖ Ταξιδιωτική λογοτεχνία: χαρακτηριστικά και ιδιοτυπίες της.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η Ινδία ήταν (και παραμένει) ένας προορισμός με ιδιαίτερη σημασία για πολλούς ανθρώπους της Δύσης, και ιδιαίτερα διάσημος σε περιόδους αμφισβήτησης του δυτικού ορθολογιστικού τρόπου σκέψης. Οι φιλοσοφικές θεωρίες της μετεμψύχωσης και ιδίως της γιόγκα, σύμφωνα με την οποία το άτομο, με το στοχασμό, την ακινησία και τον ασκητισμό, μπορεί

να κυριαρχήσει πάνω στην ύλη, να ενωθεί με το ζωτικό πνεύμα και να φτάσει έτσι στην ψυχική ισορροπία, άσκησαν (και ασκούν) μεγάλη γοητεία σε ανθρώπους του δυτικού κόσμου.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα από το *Οδοιπορικό* της Τατιάνας Γκρίτση-Μιλλιέξ παρακολουθούμε μερικές από τις εικόνες που βλέπει ο δυτικός επισκέπτης όταν φτάνει στο Νέο Δελχί, την πρωτεύουσα της Ινδίας, και οι οποίες του προκαλούν αυτό που αποκαλείται «πολιτισμικό σοκ». Η ματιά της συγγραφέα εστιάζει στον ιδιαίτερο σεβασμό που δείχνουν οι Ινδοί στα ιερά ζώα τους, τις αγελάδες, αλλά και γενικότερα στα ζώα λόγω της πίστης τους στη μετεμψύχωση. Από την άλλη, ως γυναίκα, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις ενδυματολογικές ιδιαιτερότητες των γυναικών της Ινδίας. Πολύ εντυπωσιακή είναι η σκηνή με την «επίθεση» των παιδιών που ζητιανεύουν, όπου όμως φαίνεται και η καλόπιστη στάση που κρατά η συγγραφέας απέναντι στους κατοίκους της Ινδίας, που τους παρουσιάζει περήφανους μέσα στη φτώχεια τους. Σχετικές είναι οι ακόλουθες παρατηρήσεις της Αγγελικής Κωσταβάρα από την παρουσίαση του *Οδοιπορικού* στο οπισθόφυλλο της έκδοσης: «Αν τα ταξιδιωτικά βιβλία, για να είναι επιτυχημένα, πρέπει να εμπνέουν έρωτα για τους τόπους που περιγράφουν, τότε το *Οδοιπορικό στην Ινδία* της Τατιάνας Γκρίτση-Μιλλιέξ το επιβεβαιώνει μοναδικά. Με εκείνο το απaráμιλλα σωματικό ύφος που έχει καλλιεργήσει, μας ξεναγεί σε μυθικούς ιερούς χώρους, όπου άρρηκτα δένονται σ' έναν κύκλο ομορφιάς η θρησκεία, ο έρωτας και η τέχνη, όπως διασώζονται μέχρι σήμερα, από τα γλυπτά ως τις κινήσεις των Ινδών γυναικών με την έμφυτη χάρη, κι αντικατοπτρίζονται σε "εκείνα τα αξέχαστα μαύρα, λαμπερά μάτια των παιδιών". Παράλληλα προσφέρει ένα συγκέρασμα μύθου και πραγματικότητας σε μια μαγική ισορροπία, ώστε η σκληρή πραγματικότητα να μην απομυθοποιεί τη χώρα, αντίθετα προβάλλεται η περηφάνια ως δύναμη επιβίωσης ενός λαού που ζει στα όρια της εξαθλίωσης. Κι εδώ βέβαια προέχει να επισημανθεί η οπτική της: του ανθρώπου δηλαδή του δυτικού πολιτισμού, που δέχεται να παραμερίσει τον δικό του, θεμελιωδώς διαφορετικό, τρόπο σκέψης, για να αποτυπώσει όσο γίνεται πιο αυθεντικά τον ουσιαστικό χαρακτήρα όσων βλέπει – χωρίς όμως να χάνεται καθόλου ο συγκινησιακός και μυθικός πυρήνας».

Παράλληλα κείμενα

1. Νίτσα Τσέγκου, *Ινδία, μητέρα των λαών. Εθνολογία – Ιστορία – Θρησκεία – Πολιτισμός*, Βασιλόπουλος, Αθήνα 1992.
2. Τζαννής Τζανετάκης, *Ινδία. Ένας άλλος τρόπος ζωής*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1994.
3. Κάτια Αντωνοπούλου, *Οι Ινδίες μου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί σε μαθητές να συγκεντρώσουν και να παρουσιάσουν στην τάξη (με αφητηρία τις γνώσεις που έχουν αποκομίσει από τα μαθήματα της Γεωγραφίας και των Θρησκευτικών) πληροφορίες για τις θρησκευτικές αντιλήψεις και δοξασίες των λαών της Μέσης και Άπω Ανατολής.
2. Να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να διαβάσουν το βιβλίο του Johannes Hertel, *Παραμύθια από τις Ινδίες*, Απόπειρα, Αθήνα 1995 (Τα παραμύθια του κόσμου, αρ. 5), και να παρουσιάσουν πώς εμφανίζεται μέσα σ' αυτά η ανθρωπογεωγραφία της Ινδίας.

Βιβλιογραφία

Για τη ζωή και το έργο της Τατιάνας Γκρίτση-Μιλλιέξ βλ. την «Εισαγωγή-Ανθολόγηση» της Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 6, Σοκόλης, Αθήνα 1992, σ. 8-55 (όπου και πλούσια βιβλιογραφία), καθώς και το αφιέρωμα του περιοδικού *Ελίτροχος*, τχ. 6 (Καλοκαίρι 1995).

Για την ταξιδιωτική λογοτεχνία στην Ελλάδα βλ. Αννίτα Παναρέτου, *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2002, και την πεντάτομη ανθολογία *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία*, επιμέλεια Αννίτα Π. Παναρέτου, Επικαιρότητα, Αθήνα 1995. Βλ. και τη σειρά αφιερωμάτων του περιοδικού *Το Δέντρο*, με γενικό τίτλο «Γραφές της περιπλάνησης», στα τχ. 31-32 (Καλοκαίρι 1987), 33-34 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1987), 62 (Καλοκαίρι 1991), 94 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1996) και 99 (Ιούνιος-Αύγουστος 1997).

Τζων Φώουλς

Κοιτώντας την Αθήνα

Πηγή

Τζων Φώουλς, *Ο Μάγος*, μτφρ. Φαίδων Ταμβακάκης, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2001, σ. 57-59.

Στόχοι

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές, με αφορμή το απόσπασμα, σε δημιουργική επικοινωνία με ένα κείμενο της σύγχρονης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και να γνωρίσουν το μυθιστοριογράφο Φώουλς.
- ❖ Να «ξεναδοούν» μέσα από τη ματιά του ξένου επισκέπτη την ομορφιά του ελληνικού τοπίου και να εκτιμήσουν τη ζωογόνο και δημιουργική δύναμή του.
- ❖ Να σχολιάσουν τον αφηγηματικό τρόπο της περιγραφής και να αντιληφθούν πώς υπεισέρχονται στην αφήγηση τα αναγνωστικά βιώματα του συγγραφέα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο χώρος και οι άνθρωποι: η σχέση του ανθρώπου με τη φύση, η επιρροή που ασκεί το περιβάλλον στη διάθεσή του.
- ❖ Η Ελλάδα και οι ξένοι: η αντίληψη που σχηματίζουν οι ξένοι επισκέπτες για την Ελλάδα ως φυσικό τοπίο, αλλά και ως αίσθηση ζωής.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση του αποσπάσματος μπορεί να ξεκινήσει με ερωτήσεις του τύπου «πώς βλέπει ένας ξένος επισκέπτης την Ελλάδα, τι κυρίως του κάνει εντύπωση, γιατί όλοι συμφωνούν ότι η Ελλάδα είναι μια πολύ όμορφη χώρα;». Η συζήτηση θα οδηγήσει στην περι-

γραφή του αττικού τοπίου που κάνει ο αφηγητής, ο οποίος θαυμάζει κυρίως το εκτυφλωτικό φως του ήλιου, τις γαλήνιες βουνοπλαγιές, την καθαρότητα του ουρανού, το γαλανό της θάλασσας. Αυτά βέβαια είναι χαρακτηριστικά όλου του μεσογειακού χώρου, αλλά ο ελληνικός ήλιος και η θάλασσα έχουν ξεχωριστή φυσική ομορφιά, την οποία εξάλλου επισημαίνει ο αφηγητής. Είναι φυσικό η συζήτηση να καταλήξει και στη σημερινή εποχή που η πυκνή δόμηση και η ατμοσφαιρική ρύπανση έχουν αλλοιώσει πολύ το αττικό τοπίο το οποίο, παρά ταύτα, εξακολουθούν να το σώζουν το φως και η θάλασσα.

Εκτός από το φυσικό, εντύπωση προκαλεί στον αφηγητή και το ανθρωπογενές περιβάλλον της Αττικής, με το πολύβουο πλήθος που πηγαινοέρχεται, που κάθεται στα υπαίθρια καφενεία και απολαμβάνει το φως. Μέσα σ' αυτό το αρμονικό περιβάλλον θαυμάζει και την Ακρόπολη, το αιώνιο σύμβολο της αρμονίας. Δύο σημεία, τέλος, τα οποία πρέπει να προσεχτούν είναι η σύγκριση της Ελλάδας με τη σαγηνευτική γυναικεία μορφή και η σύγκριση του ελληνικού τρόπου ζωής με τον αγγλικό.

Ως προς τους αφηγηματικούς τρόπους, το κείμενο αναπτύσσεται με αφήγηση και περιγραφή. Η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη και ο αφηγητής είναι δραματοποιημένος (παίρνει μέρος στα δρώμενα). Ο διδάσκων μπορεί να επισημάνει ότι ο αφηγητής, προκειμένου να περιγράψει την Αθήνα και τα συναισθήματά του, χρησιμοποιεί λογοτεχνικούς ήρωες, δηλαδή την Κίρκη από την *Οδύσσεια* και την Αλίκη από το γνωστό βιβλίο του Λούις Κάρολ. (Αυτό το φαινόμενο, να πλέκονται δηλαδή μέσα σε ένα κείμενο στοιχεία από ένα άλλο, ονομάζεται διακειμενικότητα και υπεισέρχεται λειτουργικά τόσο κατά τη δημιουργία όσο και κατά την ερμηνεία των λογοτεχνικών κειμένων.) Επιπλέον, αξίζει να τονιστεί ότι ο αφηγητής έχει σχηματίσει από τα διαβάσματά του μια εικόνα της Αθήνας, την οποία τώρα συγκρίνει και επιβεβαιώνει με αυτό που βλέπει.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις

1. Περιγράψτε τα συναισθήματα που νιώθει ο αφηγητής την ώρα που αντικρίζει την Αθήνα από ψηλά και ενώ περιδιαβάζει τους δρόμους της.
2. Ο αφηγητής παρομοιάζει τη γοητεία που ασκεί το ελληνικό τοπίο με την ερωτική έλξη που γεννά μια θελκτική γυναίκα. Βρείτε τα σχετικά χωρία και σχολιάστε τα.
3. Σε ποια σημεία του κειμένου γίνεται αναφορά στην αρχαία ελληνική εποχή και με ποιες εικόνες ή σκέψεις;

Διαθεματική εργασία

Ζωγραφίστε την αττική πεδιάδα με τα σχήματα και τα χρώματα που την περιγράφει ο αφηγητής.

Παράλληλο κείμενο

Στο Φάληρο υπάρχει μια στενή παραλία, όπου οι Αθηναίοι έρχονται για το μπάνιο τους. Η νύχτα πέφτει, τα εστιατόρια και τα καζίνο φωτίζονται. Στήνονται τραπέζια κατάντικρου στη σκοτεινή θάλασσα. Οι άνθρωποι τρώνε τηγανητές σουπιές, πίνοντας ένα σκληρό, παχύ κρασί, ανακατωμένο με λίγη ρητίνη. Ο θόλος τ' ουρανού, το κύμα που χτυπά γλυκά, αυτή η γη όπου πατείς επιτέλους τους χώρους που μέχρι τότε φανταζόσουν ολότελα αιθέριους,

το εξωτικό άρωμα που ρίχνει εκεί ένα καλοκαιριάτικο βράδυ και το διαπερνούν μουσικές και πρόσωπα, όλα σε εξάπτουν, όλα συνθέτουν το φόντο μιας περιπέτειας [...].

Τα μνημεία της Αθήνας είναι τόσο όμορφα όσο και η φήμη τους. Είναι και μια ρέμπελη συνοικία που την αγάπησα πολύ. Βρίσκεται στη ρίζα της Ακρόπολης, γεμάτη εμπορικούς δρόμους, μικρούς και στενούς, όλο ζωή. Εκεί σεργιάνισα πολλές φορές.

Ρολάν Μπαρτ, «Στην Ελλάδα» (απόσπασμα), μτφρ. Ι. Βασιλαράκης
Η λέξη, τχ. 127 (Μάιος-Ιούνιος 1995), σ. 311-312

Βιβλιογραφία

Η λέξη, τχ. 166 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2001, αφιέρωμα «Η Αθήνα»).

Φιλιππίδης Σ.Ν., *Τόποι. Μελετήματα για τον αφηγηματικό λόγο επτά νεοελλήνων πεζογράφων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997.

Μιχάλης Γκανάς

Γυάλινα Γιάννενα

Πηγή

Μιχάλης Γκανάς, *Γυάλινα Γιάννενα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1989, σ. 7.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες μέσω της ποιητικής εικόνας την πόλη των Ιωαννίνων και τον Ηπειρώτη ποιητή –και στιχουργό– Μιχάλη Γκανά.
- ❖ Να αντιληφθούν με ποιον τρόπο ο γενέθλιος τόπος και τα βιώματα που συνδέονται μ' αυτόν γίνονται πηγή ποιητικής έμπνευσης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Τα Ιωάννινα ως φυσικό τοπίο, ιστορία και πολιτισμός.
- ❖ Το βίωμα και η λειτουργία του στη ζωή και στην τέχνη.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση είναι φυσικό να εστιάζει τόσο στην περιγραφή του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της πόλης όσο και στη συγκίνηση του ποιητή που επιστρέφει σ' αυτήν.

Ο τόπος περιγράφεται με κινηματογραφική τεχνική, πρώτα τα μακρινά πλάνα των βουνών και της ανατολής, μετά τα ζώα του δάσους και τέλος η πόλη με τη λίμνη και τα κάστρα της. Οι καλοί και οι κακοί άνθρωποι είναι εσωτερικευμένη γνώση του ποιητή, η οποία ίσως προέρχεται από τα άγρια χρόνια του πολέμου, της Κατοχής και του Εμφυλίου. Ο ποιητής αναγνωρίζει τα Γιάννενα, τα ονομάζει «γυάλινα και μαλαματένια», είτε γιατί είναι χιονισμένα είτε επειδή έτσι λαμπερά τα είχε κρατήσει η παιδική του μνήμη (μαλαματένια: για τον παλιό πλούτο και για τη διαδεδομένη τέχνη της χρυσοχοΐας στην πόλη). Σιγά σιγά η διάθεσή του αλλάζει, η επαφή του με τον τόπο προχωρεί «σαν το βαπόρι σε καλά νερά». Βγά-

ζει από την ψυχή του τις πίκρες του παρελθόντος και η προσοχή του στρέφεται τώρα στην ιστορία της πόλης (μιναρέδες), στον πολιτισμό και την τέχνη της («μπακίρια να βελάζουν»). Οι μαθητές στο τέλος της προσέγγισης πρέπει να αντιληφθούν ότι με το ποίημα αυτό ο Μ. Γκανάς πραγματοποίησε μια παλιννόστηση στη γενέθλια περιοχή των Ιωαννίνων και στην παιδική του ζωή, παλιννόστηση η οποία υπήρξε οδυνηρή και λυτρωτική ταυτόχρονα.

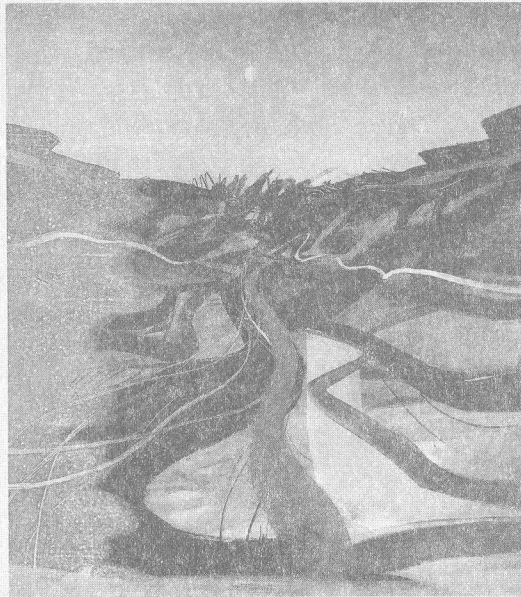
Αξίζει, τέλος, να επισημανθούν ο χαμηλόφωνος τόνος του ποιήματος, η συγκρατημένη συγκίνηση, η καθημερινή γλώσσα, αλλά και οι δύο θαυμάσιες μεταφορές που συνδέουν τον τόπο με τους κατοίκους («ανάτελλε τα ζωντανά του», «μπακίρια να βελάζουν»).

Βιβλιογραφία

Γυάλινα και μαλαματένια... Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία (Ανθολογία κειμένων 1898-1997), εισαγωγή - ανθολογία - επιμέλεια Χρήστος Δανιήλ, Ιερά Μητρόπολις Ιωαννίνων/ Ίδρυμα Κωνσταντίνου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997.

Τσιριμώκου Λίζυ, *Γραμματολογία της πόλης. Λογοτεχνία της πόλης, πόλεις της λογοτεχνίας*, Λωτός, Αθήνα 1988.

- Η αποδημία • Ο καημός της ξενιτιάς
• Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα
• Τα μικρασιατικά • Οι πρόσφυγες

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές με ποιους τρόπους το λογοτεχνικό κείμενο αντιμετωπίζει μεγάλα ιστορικά φαινόμενα, όπως είναι η αποδημία και η ξενιτιά, αλλά και σοβαρά προβλήματα της ελληνικής και της παγκόσμιας ιστορίας, όπως είναι η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, η εξορία και η προσφυγιά.
- ❖ Να κατανοήσουν ότι τέτοια φαινόμενα και προβλήματα είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών.
- ❖ Να αναπτύξουν αισθήματα κατανόησης απέναντι στον ξένο, τον πρόσφυγα και γενικά τον Άλλο, και να συνειδητοποιήσουν ότι οι ρόλοι μπορεί πολύ εύκολα να αντιστραφούν.
- ❖ Να αναπτύξουν θετική στάση απέναντι στη σύγχρονη πολυπολιτισμική και πολυεθνική κοινωνία.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Α. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η ανάγνωση και η μελέτη των μεμονωμένων κειμένων της θεματικής ενότητας μπορούν να εμπλουτιστούν με εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας των κειμένων. Μπορεί, για παράδειγμα, ο καθηγητής να αξιοποιήσει συναφή ηχητικά ντοκουμέντα (τραγούδια της Ξενιτιάς, του Στ. Καζαντζίδη, του Γ. Μαρκόπουλου) ή ακόμη και κινηματογραφικές ταινίες (π.χ. την ταινία *Νύφες* του Π. Βούλγαρη). Μπορεί επίσης να καταφύγει σε πληροφορίες που παρέχουν τα βιβλία της Ιστορίας σχετικά με τη Μικρασιατική καταστροφή, για να ενισχύσει τη διδασκαλία του κειμένου της Δ. Σωτηρίου· επίσης μπορεί να κληθεί ένας σύγχρονος μετανάστης/πρόσφυγας και να μιλήσει για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει.

Β. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα και στην ενότητα αυτή στοχεύουν να φωτίσουν από παρόμοια ή διαφορετική σκοπιά σκηνές, περιστατικά και χαρακτήρες που περιγράφονται στα ανθολογημένα κείμενα. Έτσι, μπορεί να χρησιμοποιηθούν από το διδάσκοντα για να επισημάνουν οι μαθητές είτε τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο είτε τις διαφορές. Με τη λογική αυτή, πολλά παρεμφερή βιώματα από τη ζωή του Ξενιτεμένου μπορεί να ανιχνεύσει κανείς στα δημοτικά τραγούδια της Ξενιτιάς και στο ποίημα του Ι. Βηλαρά, αλλά και σε άλλα πεζά του Θ. Βαλτινού.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας ή σε κάποιο προχωρημένο στάδιο αυτής ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει στους μαθητές ποικίλες ατομικές ή ομαδικές εργασίες. Χρήσιμο είναι να αφορούν αυτά τη συγκέντρωση πληροφοριών για την ενσωμάτωση των Μικρασιατών προσφύγων στον ελλαδικό χώρο, για το μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα προς την Ευρώπη και την Αυστραλία κατά τη μεταπολεμική περίοδο κ.ά. Χρήσιμη επίσης μπορεί να αποδειχτεί η επίσκεψη σε οργανώσεις και συλλόγους Μικρασιατών προσφύγων ή και σύγχρονων μεταναστών και προσφύγων.

Ιωάννης Βηλαράς

Πουλάκι

Πηγή

Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 4, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 52-53.

Στόχος

Να κατανοήσουν οι μαθητές το βίωμα της ξενιτιάς και να γνωρίσουν την εικόνα του Έλληνα ως ξενιτεμένου, όπως τον παρουσίασε ένα μεγάλο μέρος της δημοτικής ποίησης αλλά και της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Δυσκολίες της ξενιτιάς.
- ❖ Απομόνωση του ξενιτεμένου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το ποίημα αυτό του Ιωάννη Βηλαρά έχει μελοποιηθεί και έχει ενταχθεί στο αντίστοιχο corpus των δημοτικών τραγουδιών. Από το χώρο της δημοτικής παράδοσης άλλωστε έλκει και την καταγωγή του, αφού ο ποιητής είχε άμεση σχέση με το χώρο αυτό λόγω της πολύχρονης παραμονής του στη βεβαρημένη από το πρόβλημα της μετανάστευσης περιοχή της Ηπείρου. Το βασικό θέμα του είναι τα προβλήματα του ξενιτεμένου, και ειδικότερα η μοναξιά και η απομόνωση που βιώνει ο ξένος, αποκομμένος από την κοινωνία στην οποία έχει καταφύγει, για να αντιμετωπίσει τα οικονομικά ή άλλου είδους προβλήματά του.

Το ίδιο μοτίβο αποτελεί ειδική ενότητα στα δημοτικά τραγούδια της ξενιτιάς. Σύμφωνα με το μελετητή Guy Saunier, στην ελληνική δημοτική ποίηση έχουν πολύ στενή σχέση «η ξενιτιά και ο θάνατος: η ιδέα ότι ο ξενιτεμός συγγενεύει με το θάνατο και οδηγεί μοιραία προς το θάνατο συναντιέται σε όλα τα στάδια της λαϊκής σκέψης για την ξενιτιά. Η ξενιτιά ταυτίζεται έτσι με το κακό, και στη γλώσσα των τραγουδιών “ο ξένος” (με την έννοια, τούτη τη φορά, του ξενιτεμένου) γίνεται συνώνυμο του δυστυχημένου, του αδικημένου, του αθώου θύματος του κακού». Στο συγκεκριμένο ποίημα το βίωμα της μοναξιάς και της απομόνωσης που φαίνεται πως βασανίζει περισσότερο τον ξενιτεμένο, επιτείνεται ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια της νύχτας, όταν ο φόβος αυξάνει και η ανάγκη της συντροφιάς γίνεται εντονότερη.

Παράλληλα κείμενα

*Ένα πουλί θαλασσινό κ' ένα πουλί βουνήσιο,
τα δυο πουλιά εμάλωναν, τα δυο πουλιά μαλώνουν.*

Γυρίζει το θαλασσινό και λέει του βουνήσιου:

- *Σύρε, πουλί μ', στον τόπο σου, σύρε στους εδικούς σου.*
 - *Μη με μαλώνεις, βρε πουλί, και μη με παραδιώχνεις
τι εγώ πουλύ δεν κάθουμαι στον τόπο το δικό σου.*
- Αν κάτζω Μάη και Θερτή και ούλον τον Αλωνάρη*

Κι αν πάρω κι απ' τον <Άγουστο> πέντ' έξι δέκα μέρες
κι απ' έκεια πάω στον τόπο μου, πάω και στους δικούς μου.

Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς, επιμέλεια G. Saunier, Ερμής, Αθήνα 1990, σ. 63

ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΣ

Α'. Η μάνα

Φουρτούνιασεν η θάλασσα και βουρκωθήκαν τα βουνά!
Είναι βουβά τ' αηδόνια μας και τα ουράνια σκοτεινά,
κι η δόλια μου ματιά θολή.
– Παιδί μου, ώρα σου καλή!

Είν' η καρδιά μου κρύσταλλο και το κορμί μου παγωνιά!
Σαλεύει ο νους μου, σαν δενδρί, που στέκ' αντίκρυ στο χιονιά
και είναι ξέβαθο πολύ,
παιδί μου, ώρα σου καλή!

Βοΐζει το κεφάλι μου, σαν του χειμάρρου τη βοή!
Ξεράθηκαν τα χείλη μου και μου εκόπη κι η πνοή
σ' αυτό το ύστερο φιλί.
παιδί μου, ώρα σου καλή!

Να σε παιδέψ' ο Πλάστης μου, καταραμένη ξενιτιά!
Μας παίρνεις τα παιδάκια μας και μας αφήνεις στη φωτιά
και πίνουμε τόση χολή,
όταν τους λέμε «ώρα καλή»!

Β'. Το παιδί

– Φυσά βοριάς, φυσά θρακιάς, γενιέται μπόρα φοβερή!
Με παίρνουν, μάνα, σαν φτερό, σαν πεταλούδα τρυφερή
και δεν μπορώ να κρατηθώ
μάνα, μην κλαις, θα ξαναρθώ.

Βογγούν του κόσμου τα στοιχειά, σηκώνουν κύμα βροντερό!
Θαρρείς ανάλωσεν η γη και τρέχ' η στράτα, σαν νερό
κι εγώ το κύματ' ακλουθώ.
Μάνα, μην κλαις, θα ξαναρθώ.

Όσες γλυκάδες και χαρές μας περιχύνει ο ερχομός,
τόσες πικράδες και χολές μας δίνει ο μαύρος χωρισμός!
Ωχ! Ας μπορούσα να σταθώ...
Μάνα, μην κλαις, θα ξαναρθώ.

Πλάκωσε γύρω καταχινιά κι ήρθε στα χείλη μου η ψυχή!
Δώσ' μου την άγια σου δεξιά, δώσ' μου συντρόφισσαν ευχή!
να με φυλάγει, μη χαθώ,
μάνα, μην κλαις, θα ξαναρθώ.

Γ.Μ. Βιζυηνός, Τα ποιήματα, τόμ. 2,
Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 2003, σ. 21-32

Για τη μεταπολεμική ελληνική μετανάστευση βλ. *Το διπλό βιβλίο* (1976) του Δημήτρη Χατζή, Το Ροδακίό, Αθήνα 1999 και τα *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*, Στιγμή, Αθήνα 1989 του Θανάση Βαλτινού.

Συμπληρωματική ερώτηση

Συγκρίνετε τα συναισθήματα της Ασπραδενής στο κείμενο της Φακίνου με τα συναισθήματα του Ξενιτεμένου στο ποίημα του Ι. Βηλαρά. Ποιες ομοιότητες παρουσιάζουν ο Ξένος στην ίδια του την πατρίδα και ο Ξενιτεμένος σε άλλη χώρα;

Διαθεματικές εργασίες

1. Αναθέστε σε μαθητές τη συγκέντρωση πληροφοριών για το φαινόμενο της μετανάστευσης στον ελληνικό χώρο από την περίοδο της τουρκοκρατίας κ.ε. Για ποιους λόγους μετανάστευαν κατά καιρούς οι Έλληνες και σε ποιες περιοχές κατευθύνονταν;
2. Παρακινήστε τους μαθητές να ακούσουν τραγούδια του Στ. Καζαντζίδη, που αναφέρονται στους καημούς της ξενιτιάς. Να καταγράψουν κατόπιν και να παρουσιάσουν στην τάξη τα βασικά θεματικά μοτίβα που επικρατούν σ' αυτά τα τραγούδια.
3. Αναθέστε σε ομάδα μαθητών να ακούσουν το ποίημα μελοποιημένο και να το χορέψουν σε ρυθμό τσάμικο.
4. Παραπέμψτε τους μαθητές να μελετήσουν συλλογές ή ανθολογίες δημοτικών τραγουδιών της ξενιτιάς και να εντοπίσουν τις ειδικότερες θεματικές ενότητες στις οποίες διακρίνονται.

Βιβλιογραφία

Για τη νεότερη μεταπολεμική μετανάστευση βλ. τη σειρά μελετών που δημοσίευσε το περιοδικό *Εποχές* στα τεύχη 21-25 (Ιανουάριος-Μάιος 1965), καθώς και τα κείμενα του Βασίλη Βασιλικού, *Το μαγνητόφωνο*, Πλειάς, Αθήνα 1973², και του Γ. Ματζουράνη, *Έλληνες εργάτες στη Γερμανία*, Gutenberg, Αθήνα 1974, και *Μας λένε γκασταρμπάιτερ*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

Για τον Ι. Βηλαρά βλ. το αφιέρωμα τη *Νέας Εστίας*, τόμ. 94, τχ. 1115 (Χριστούγεννα 1973).

Ζώρας Γ., *Η ξενιτεία εν τη ελληνική ποιήσει*, Αθήνα 1953.

Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς, επιμέλεια Guy Saunier, Ερμής, Αθήνα 1990 (1983¹). (Ειδικά το κεφ. Β' «Η ζωή του Ξενιτεμένου», σ. 51-77).

Χοντολίδου Ελένη, «Ξένος: ο άλλος μου εαυτός» (πρόταση διδασκαλίας της ενότητας στη Δ' τάξη του δημοτικού) και «Ο Ξένος: εικόνες για τον άλλο» (πρόταση διδασκαλίας της ενότητας στην Α' Λυκείου) στον τόμο *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμέλεια Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη, Ελένη Χοντολίδου, Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, σ. 111-122 και 259-268, αντίστοιχα.

Γιώργος Θεοδοκάς

Ο Δημοτικός Κήπος του Ταξιμιού

Πηγή

Γιώργος Θεοδοκάς, *Λεωνής*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., σ. 19-23.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τον πολιτισμό που ανέπτυξαν οι Έλληνες της διασποράς, τη ζωή και τη δράση τους.
- ❖ Να αντιληφθούν πώς επιδρούν ο γενέθλιος τόπος και τα παιδικά βιώματα στη ζωή του ανθρώπου όταν ενηλικιωθεί.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Το ελληνικό στοιχείο της Κωνσταντινούπολης (η ζωή στην Πόλη, ήθη και έθιμα, ο χαρακτήρας του ελληνικού στοιχείου, οι επιδόσεις του).
- ❖ Τα ειδυλλιακά χρόνια της εφηβείας και η νοσταλγική σύνδεσή τους με συγκεκριμένους τόπους και πρόσωπα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει από μια σύντομη αναφορά στην παρουσία και τη δράση των Ελλήνων στα διάφορα κέντρα της διασποράς ή των παροικιών, όπως ήταν η Κωνσταντινούπολη, στις αρχές του 20ού αιώνα. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η ζωή των Ελλήνων της Πόλης παρουσιάζεται μέσα από την περιγραφή ενός δημόσιου κήπου, ο οποίος φιλοξενούσε τα παιχνίδια των παιδιών και τους περιπάτους των μεγάλων.

Μέσα από τη νοσταλγική αναπόληση του αφηγητή διακρίνεται η ειρηνική ατμόσφαιρα μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, η ανθηρή ελληνική κοινότητα, η παιδική αθωότητα και η φυσική ομορφιά του χώρου. Η λεπτομερής περιγραφή των ομαδικών παιχνιδιών στα οποία συμμετείχε ο αφηγητής δίνει αφορμή για συζήτηση γύρω από τους σημερινούς τρόπους ομαδικής διασκέδασης των εφήβων.

Γενικά, είναι καλό να προσεχτεί η σύνδεση της παιδικής ζωής με την ιστορική μνήμη, αλλά και με την κατοπινή εξέλιξη της ζωής του ανθρώπου. Αλλά και ο αφηγηματικός τρόπος της περιγραφής μπορεί να σχολιαστεί σε σχέση με τις δύο εκδοχές του: περιγραφή χώρων, περιγραφή γεγονότων.

Παράλληλα κείμενα

1. Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, *Διηγήματα*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1987.
2. Θράσος Καστανάκης, *Χατζή Μανουήλ* (1956), Βιβλιοπωλείον της Εστίας 2000⁴, Αθήνα, και *Ο Ρασκάγιας*, Αθήνα 1936.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να διαβάσουν οι μαθητές ολόκληρο το μυθιστόρημα και να παρουσιάσουν στην τάξη τα σημεία που τους προκάλεσαν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον.
2. Να διαβάσουν και άλλα μυθιστορήματα που αναφέρονται στην εφηβεία, όπως: *Eroica* του Κ. Πολίτη, *Ταξίδι με τον Έσπερο* του Άγγ. Τερζάκη, *Τα ψάθινα καπέλα* της Μ. Λυμπεράκη, και να κάνουν τις σχετικές συγκρίσεις.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να δουν οι μαθητές την ταινία του Τάσου Μπουλμέτη *Πολίτικη κουζίνα* και να γίνει συζήτηση στην τάξη για την παρουσία των Ελλήνων στην Πόλη και τη σχέση τους με τους Τούρκους.
2. Να διαβάσουν, αφού χωριστούν οι μαθητές σε ομάδες, το βιβλίο *Λωξάντρα* της Μαρίας Ιορδανίδου που αναφέρεται στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή των Ελλήνων στην Πόλη. Να εντοπίσουν τα στοιχεία της ψυχοσύνθεσής τους.
3. Να δουν σε βίντεο την ταινία *Το δέντρο που πληγώναμε* του Δήμου Αβδελιώδη και να συζητήσουν το είδος της παλαιάς μορφής ζωής που παρουσιάζει.

Βιβλιογραφία

- Καράογλου Χ.Α. και Δεληγιαννάκη Ναταλία, *Βιβλιογραφία Γιώργου Θεοτοκά 1974-2002*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004.
- Μοσχονάς Εμμ. Ι., *Βιβλιογραφία Γιώργου Θεοτοκά [1922-1973]*, β' έκδοση, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004.
- Σαχίνης Απόστολος, *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, τέταρτη έκδοση διορθωμένη, Βιβλιπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1983.

Διδώ Σωτηρίου

Ταξίδι χωρίς επιστροφή

Πηγή

Διδώ Σωτηρίου, *Οι νεκροί περμένουν*, Κέδρος, Αθήνα 1981¹⁰, σ. 124-127.

Στόχοι

- ❖ Να κατανοήσουν οι μαθητές μέσω του λογοτεχνικού λόγου ένα συνταρακτικό γεγονός της ιστορίας του ελληνισμού, τη Μικρασιατική καταστροφή, και την επώδυνη ανταλλαγή των πληθυσμών.
- ❖ Να αντιληφθούν από τα ιστορικά παραδείγματα του παρελθόντος το πρόβλημα της προσφυγιάς.
- ❖ Να προβληματιστούν για τις απρόοπτες αλλαγές της ζωής και να διαπιστώσουν ότι ο άνθρωπος διαθέτει μεγάλες ψυχικές δυνάμεις, ώστε να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες και να ξεπερνάει τις δυσκολίες.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο ξεριζωμός του μικρασιατικού ελληνισμού από τις εστίες του το 1922.
- ❖ Το αντιπολεμικό πνεύμα του έργου.
- ❖ Η συμπεριφορά του ανθρώπου στις κρίσιμες στιγμές της ζωής του.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το απόσπασμα περιγράφει τις κρίσιμες στιγμές πριν από την καταστροφή της Σμύρνης και το μεγάλο ξεριζωμό των κατοίκων της. Ανησυχία, ταραχή, αγωνία και αβεβαιότητα από τη μια πλευρά, αμεριμνησία από την άλλη, συνθέτουν ένα σκηνικό με διαφορετικούς ανθρωπίνους τύπους που έπειτα από λίγο θα τους συνδέει η κοινή μοίρα του πρόσφυγα, του διωγμένου βίαια από τη γη των πατέρων του. Η Διδώ Σωτηρίου, χωρίς να μας μεταφέρει σκηνές βίας και φρίκης, αφήνει να διαφανεί η αδικία που διαπράττεται εναντίον του απλού ανθρώπου, ο οποίος αφήνεται ανυπεράσπιστος στο έλεος των δυνατών του κόσμου ή γίνεται αθώο θύμα των ανταγωνισμών και των συμφερόντων.

Αξίζει να προσεχτεί ιδιαίτερα το αντιπολεμικό μήνυμά της, που εκπέμπεται μέσα από την οργή και την ταραχή της ηρωίδας της, η οποία αδυνατεί να συλλάβει τον παραλογισμό του ξεριζωμού, την καλλιέργεια της έχθρας, τη δυστυχία να μην μπορούν οι άνθρωποι να συμβιώσουν.

Τελικά, μέσα από ποικίλες αντιθέσεις προβάλλει, έστω δυσδιάκριτα, η αισιόδοξη πλευρά της ζωής, με τον επικείμενο εγκλιματισμό του ανθρώπου στα νέα δεδομένα.

Παράλληλα κείμενα

Όσον αφορά τη λογοτεχνική παραγωγή με θέμα τη Μικρασιατική καταστροφή, βλ. Κώστα Παράσχου, *Ο Θανασός, το προσφυγάκι της Μικράς Ασίας*, εκδ. Η Δαμασκός, Αθήνα 1965. Στρατή Δούκα, *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Κέδρος, Αθήνα 1998²⁹. Ηλία Βενέζη, *Το νούμερο 31328*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ. Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα χώματα*, Κέδρος, Αθήνα 1980¹². Έλσας Χίου, *Νενέ η Σμυρνιαί*, Καστανιώτης, Αθήνα 1993. Τζέμης Τασάκου, *Το σεντούκι με τα αμύθητα σεντέφια*, Κέδρος, Αθήνα 2004.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να επισκεφθούν οι μαθητές την Ένωση Σμυρναίων (Καρύτση 3, Αθήνα, 3ος όροφος, τηλ. 210 3633618), όπου, εκτός από τα διάφορα ενθυμήματα από τη Μικρά Ασία, θα έχουν την ευκαιρία να δουν σμυρναϊκές εφημερίδες, βιβλία, περιοδικά, έγγραφα και πλούσιο φωτογραφικό υλικό από την παλιά Σμύρνη. Επίσης, μπορούν να επισκεφτούν την Εστία της Νέας Σμύρνης.
2. Να δημιουργηθούν μικρές ομάδες μαθητών, οι οποίες, αφού αντλήσουν πληροφορίες από απογόνους Μικρασιατών προσφύγων, να παρουσιάσουν η καθεμιά στην τάξη τα δικά της στοιχεία για την έξοδο των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία.

Βιβλιογραφία

Για τη διαθεματική αξιοποίηση του θέματος και το συσχετισμό του με το μάθημα της Ιστορίας βλ. τον τόμο *Η Έξοδος* (τόμ. 1), *Μαρτυρίες από τις επαρχίες των Δυτικών παραλίων της Μικρασίας*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1980. Επίσης, το

περιοδικό *Μικρασιατικά Χρονικά*, με ποικιλία εργασιών σχετικών με τη Σμύρνη και τη Μικρά Ασία, το *Αρχαίον Πόντου*, την *Ποντιακή Εστία* κ.ά.

Για περισσότερα λογοτεχνικά κείμενα, προκειμένου να γίνουν εργασίες από μαθητές, ομαδικές ή κατ' άτομο, βλ. Νίκου Ε. Μηλιώρη, «Μικρασιατική βιβλιογραφία», στα *Μικρασιατικά Χρονικά*, στους τόμους 10 (1963), 12 (1965), 13 (1967) και 14 (1970), καθώς και στο αφιέρωμα του περιοδικού *Η λέξη*, τχ. 112 (1992).

Θανάσης Βαλτινός

Η καλή μέρα απ' το πρωί φαίνεται

Πηγή

Θανάσης Βαλτινός, *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη*. Βιβλίο Πρώτο: Αμερική, Άγρα, Αθήνα 1993, σ. 21-28.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μέσα από την αφήγηση το κοινωνικό φαινόμενο της μετανάστευσης σε περασμένες εποχές.
- ❖ Να προβληματιστούν, με αφορμή το κείμενο, γύρω από τις σύγχρονες μορφές της αποδημίας.
- ❖ Να κατανοήσουν και να σχολιάσουν το λαϊκό αυτοβιογραφικό λόγο της αφήγησης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η μετανάστευση ως κοινωνικό φαινόμενο (αίτια και μορφές της).
- ❖ Η μετανάστευση και οι επιπτώσεις της στη νοοτροπία των ανθρώπων.
- ❖ Μετανάστευση και περιπέτεια: άνοιγμα νέων οριζόντων, απόκτηση εμπειριών, αλλαγές στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η διδακτική προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει με συζήτηση γύρω από το θέμα της μετανάστευσης: σε ποιες ιστορικές περιόδους οι Έλληνες εκπατρίζονταν, ποια αίτια τους ωθούσαν στη μετανάστευση κ.λπ. Το κείμενο του Θ. Βαλτινού αφορά το μεταναστευτικό ρεύμα των αρχών του 20ού αι. και εστιάζει σε μια συγκεκριμένη όψη του: τις δυσκολίες που συναντούσαν οι μετανάστες μέχρι να αποκτήσουν την πολυπόθητη άδεια να ταξιδέψουν. Η συγκεκριμένη αφήγηση καταγράφει με ημερολογιακό τρόπο την πορεία του αφηγητή από το χωριό του στην πόλη, που αποτελεί την πρώτη αποτυχημένη προσπάθειά του να αποκτήσει άδεια εξόδου από τη χώρα. Στη διάρκεια της διαδρομής χωριό-πόλη-χωριό ο αφηγητής καταγράφει με συντομία και λιτότητα πρόσωπα και καταστάσεις που τον επηρεάζουν. Οι μαθητές μπορούν να εντοπίσουν στο χάρτη τα σημεία της διαδρομής του ήρωα και να σχολιάσουν

τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής, όπως διαφαίνονται μέσα από τους διαλόγους.

Ο Θ. Βαλτινός έχει την ικανότητα να μιμείται τη γλώσσα, το ύφος και το ήθος των ηρώων του, δίνοντας την εντύπωση ότι μιλούν εκείνοι, ασχέτως αν πίσω από αυτούς κρύβεται ο ίδιος. Έτσι, χρησιμοποιεί μικροπερίοδο και παρατακτικό λόγο, με έντονο το στοιχείο της προφορικότητας, ύφος εξομολογητικό, γλώσσα λιτή και απέριτη, εμπλουτισμένη με στοιχεία ιδιωματικά και ξένα, χαρακτηριστικά της καταγωγής και της προσωπικής διαδρομής του ήρωά του.

Διαθεματικές εργασίες

1. Σχεδιάστε ένα χάρτη της Πελοποννήσου σημειώνοντας τα μέρη από τα οποία πέρασε ο αφηγητής.
2. Εξετάστε τις έννοιες μετανάστευση, προσφυγιά, αποδημία, ναυτική ζωή, ταξίδι, περιπλάνηση, και συνδυάστε τες με την τάση του ανθρώπου για βελτιωτικές αλλαγές, υλικές και πνευματικές, στη ζωή του. Να γίνουν παράλληλες διδασκαλίες κειμένων του βιβλίου (ταξιδιωτικών, για τη μετανάστευση, την προσφυγιά κ.λπ.), σχετικών με τους παραπάνω όρους, που σχετίζονται με τη φυγή, αλλά και το νόστο.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις

1. Να γίνει συζήτηση στην τάξη για το παλαιότερο μεταναστευτικό ρεύμα των Ελλήνων προς το εξωτερικό (Αμερική, Αυστραλία, Γερμανία) και το εσωτερικό (εσωτερική μετανάστευση), για τις περιόδους που πραγματοποιήθηκε και για τα αίτια που το δημιούργησαν. Ανάλογα να γίνει λόγος για τους ξένους μετανάστες που τα τελευταία χρόνια έχουν κατακλύσει τον ελληνικό χώρο.
2. Να βρουν οι μαθητές δημοτικά τραγούδια της ξενιτιάς και να καταγράψουν τις δυσκολίες των ξενιτεμένων όπως τις περιγράφει η λαϊκή μούσα. Βοηθητική είναι η συλλογή *Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς*, επιμέλεια Guy Saunier, Ερμής, Αθήνα 1990 (α' έκδ. 1983).

Παράλληλο κείμενο

Θανάσης Βαλτινός, *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*, Στιγμή, Αθήνα 1989.

Βιβλιογραφία

Για το έργο του Θανάση Βαλτινού βλ. Δημήτρης Δασκαλόπουλος, *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 2, Σοκόλης, Αθήνα 1992, σ. 298-320. Επίσης, *Για τον Βαλτινό, Κριτικά κείμενα*, εισαγωγή – ανθολόγηση κειμένων Θεοδόσης Πυλαρινός, Αιγαίον, Λευκωσία 2003, και το αφιέρωμα του περιοδικού *Πόρφυρας*, τχ. 103 (2002).

Για τη μετανάστευση στις μέρες μας βλ. το μυθιστόρημα του Σωτήρη Δημητρίου, *Τους τα λέει ο Θεός*, Μεταίχιμο, Αθήνα 2002.

Μαρούλα Κλιάφα

Ο δρόμος για τον Παράδεισο είναι μακρύς

Πηγή

Μαρούλα Κλιάφα, *Ο δρόμος για τον Παράδεισο είναι μακρύς*, Κέδρος, Αθήνα 2003, σ. 46-50.

Στόχοι

- ❖ Να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές στο ζήτημα της μετανάστευσης και να αναπτύξουν θετική στάση απέναντι στον «Άλλο» και στον διαφορετικό, στον πρόσφυγα, στο μετανάστη.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν ότι η σύγχρονη νεοελληνική λογοτεχνία, σε αντίθεση με παλαιότερες φάσεις της όπου ο Έλληνας παρουσιαζόταν ως ξενιτεμένος, επιχειρεί να καταγράψει τι σημαίνει να υποδέχεται ο Έλληνας τον ξένο στη δική του πατρίδα.
- ❖ Να γνωρίσουν το λογοτεχνικό επιστολικό είδος και τα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο «Ξένος» στη σύγχρονη κοινωνία (πρόσφυγας, άτομο με ειδικές ανάγκες, μειονότητες).
- ❖ Σύγχρονη πολυπολιτισμική και πολυεθνική κοινωνία και ανάγκη αποδοχής του διαφορετικού, του «Άλλου».

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το κείμενο αυτό θίγει ένα διπλό πρόβλημα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας: το πρόβλημα της ρατσιστικής αντιμετώπισης των οικονομικών μεταναστών και προσφύγων, καθώς και το πρόβλημα της αντίστοιχης αντιμετώπισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Οι δύο νεαρές ηρωίδες βιώνουν τα προβλήματα αυτά. Η Βερόνικα, επειδή είναι αλβανικής καταγωγής, και η Ελένη, επειδή είναι άτομο με κινητικά προβλήματα. Η πρώτη δεν μπορεί να το κρύψει και το νιώθει καθημερινά με την επιθετική συμπεριφορά των γειτόνων απέναντι στην ίδια και την οικογένειά της. Η συμπεριφορά αυτή την πληγώνει και η αλληλογραφία με την Αθηναία φίλη της αποτελεί αφορμή για να εκφράσει την ενόχλησή της, την πικρία και την αγανάκτησή της. Η Ελένη αντίθετα αρνείται να αποδεχτεί την αναπηρία της, αισθάνεται μειονεκτικά και υποκρίνεται ότι είναι κάποια άλλη. Συμμετέχει όμως στον πόνο της φίλης της και, χωρίς να της αποκαλύπτει το δικό της πρόβλημα, αντιλαμβάνεται ότι η αντιμετώπιση που υφίστανται οι ξένοι δεν απέχει στην πραγματικότητα από την αντιμετώπιση που έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες ή οι κάθε λογής μειονότητες.

Στην εξέταση του αποσπάσματος να επισημανθεί και να σχολιαστεί ο προφορικός τόνος που είναι γνώρισμα της αλληλογραφίας μεταξύ οικείων προσώπων.

Παράλληλα κείμενα

1. Σωτήρης Δημητρίου, *Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου*, Κέδρος, Αθήνα 1993.
2. Μαρούλα Κλιάφα, *Ο κόσμος βαριέται να διαβάξει θλιβερές ιστορίες*, Κέδρος, Αθήνα 1986 (θίγεται το ζήτημα της ρατσιστικής αντιμετώπισης των τσιγγάνων στην Ελλάδα).

Διαθεματική εργασία

Να οργανωθεί συζήτηση για τη συμβολή των προσφύγων και των μεταναστών στην ανάπτυξη της οικονομίας και του πολιτισμού των χωρών υποδοχής τους. Η συζήτηση να στηριχτεί και στη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, που περιλαμβάνεται στα εγχειρίδια της Ιστορίας, αλλά και στην πρόσφατη ελληνική εμπειρία από την έλευση οικονομικών προσφύγων και μεταναστών.

Βιβλιογραφία

Άλλα βιβλία της Μ. Κλιάφα παρουσιάζονται στην ιστοσελίδα:

<http://www.haef.gr/chilias/greek/lit/kliafa/kliafafr.html>

Ελένη Χοντολίδου, «Ξένος: ο άλλος μου εαυτός» (πρόταση διδασκαλίας της ενότητας στη Δ' τάξη του δημοτικού) και «Ο Ξένος: εικόνες για τον άλλο» (πρόταση διδασκαλίας της ενότητας στην Α' Λυκείου) στο *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμέλεια Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη, Ελένη Χοντολίδου, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, σ. 111-122 και 259-268, αντίστοιχα.

Ηλεκτρονική αυτοπαρουσίαση της Μ. Κλιάφα στην ιστοσελίδα:

<http://www.haef.gr/chilias/greek/lit/kliafa/question.html>